

BODROGI FERENC MÁTÉ

RUMY KÁROLY GYÖRGY A GRÁCIA FOGALMÁRÓL*

Rumy Károly György¹ 1819-ben a karlócai líceum igazgatójaként és filozófiaprofesszoraként jelentet meg tanulmányt gróf Festetics Albert német nyelvű pesti lapjában, a Pannoniában, *Ästhetische Abhandlung über den wahren Begriffe der Grazie* (Esztétikai értekezés a grácia valódi fogalmáról) címmel.² A kevésbé ismeretes, ám a magyarországi *gráciadiskurzus* szempontjából annál jelentősebb tanulmányra a szöveg magyar fordítása³ irányította a szerző figyelmét, Czifra Mariann jóvoltából, akinek egyébként is sokat köszönhet ez a cikk. Rumy gráciatana jelenlegi ismereteink szerint az egyik legterjedelmesebb és legalaposabb meglévő magyarországi dolgozat a *gráciaesztétika* tárgykörében, s mint ilyen, igen kivételes dokumentum; jellemző módon komplett magyar gráciatipológiával és adekvát gráciadefinícióval bír. Hasonló igényességgel és érvénnyel csupán Szerdahely György Alajos, Schedius Lajos János, illetve Greguss Mihály értekeznek nálunk e témában.⁴

Mindenképp hangsúlyozandó, hogy a *grácia* fogalma nem köthető olyasféle tágas politikai-társadalmi használati felülethez, mint például a *természet* vagy az *állam* vezérfo-

* Jelen publikáció az MTA–DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport munkája keretei között (2006 TKI 207) az MTA, az OTKA (K 81.585), illetve a TÁMOP 4.2.1/B-09/1/KONV-2010-0007 számú projektek támogatásával jött létre.

¹ Alapvető szakirodalom: KÖRÖSY László, *Rumy élete*, Bp., Aigner Lajos bizománya, 1880; SZÖGI Ferenc, *Rumy Károly György, a magyar irodalom ismertetője*, Bp., Sárkány Nyomda, 1934; KEPP Mária, *Rumy Károly György Göttingában*, Bp., 1938 (Minerva-könyvtár, 113); HILÓCZKI Ágnes, *Rumy Károly György: Forráskutatás és bibliográfia*, PhD értekezés kézirat, Bp., ELTE BTK, 2003.

² Georg Karl RUMY [RUMY Károly György], *Ästhetische Abhandlung über den wahren Begriffe der Grazie*, Pannonia: Ein vaterländisches Erholungsblatt für Freunde des Schönen, Guten und Wahren, 1819. augusztus 28., szeptember 1., 167–169, 173–174.

³ *Aesztetikai Előadás a Gráciának valódi értelméről* = RUMY Károly György *Vegyes irományai...*, OSZKK, Quart. Hung. 780, 27–34.

⁴ Vö. BALOGH Piroska, *Egy lábjegyzet tanulságai: Burke esztétika- és társadalomelméletének hatása Szerdahely György Alajos aethetica- és Schedius Lajos philokália-konceptiójára = Edmund Burke esztétikája és az európai felvilágosodás*, szerk. HORKAY HÖRCHER Ferenc, SZILÁGYI Márton, Bp., Ráció, 2011, 181; *Doctrina pulcri: Schedius Lajos János széptani írásai*, szerk., jegyz., ford. BALOGH Piroska, Debrecen, Kosuth Egyetemi Kiadó, 2005 (Csokonai Könyvtár: Források, 12), 25, 133; GREGUSS Mihály, *Az esztétika kézikönyve*, ford. POLGÁR Anikó, Pozsony, Kalligram, 2000, 65–81. Megjegyzendő, hogy Greguss az e cikkben releváns magyar Bouterwek-recepció fontos képviselője is egyben.

galmai. Története éppen azt mutatja, hogy jellegzetesen az európai magaskultúra terméke egészen speciális beszédmódok mediációs rendjében, tehát a politikum világához képest jóval szűkebb érvényességi körben működik. Ez a sokszor egyenesen elitista beágyazottság teológiai, retorikai, művészetkritikai, morálfilozófiai és proto-esztétikai horizontok játéktérét jelenti, s kevésbé jellemző rá a tipikus közéleti alapfogalom azon jellemzője, hogy az „nem más, mint temérdek jelentéstartalom sűrítménye”.⁵ Mindazonáltal beilleszthető abba a körbe, melyben azok a fogalmak helyezkednek el, melyek „szemantikai hordereje” nagyobb a számtalan egyéb nyelvi fordulat „puszta szavainál”.⁶

Heiner Schultz négy alapvető fajtáját írja le a *Begriff* és a *Realität* közötti kapcsolatok lehetséges alakulásainak. Az első variációban mind a fogalom, mind az általa leképezett valóság tartalom hosszú ideig stabil marad. A másodikban e kettő egyidejűleg, ám éppen ezért egyfajta harmóniában változik meg. A harmadik lehetőség az, mely során a fogalom címkéje tartalmától függetlenül alakul át, tehát az adott valóságdarab egy új jelölő alatt konceptualizálódik. Az utolsó lehetőség ez utóbbi ellentéte, melyben a címke stabil marad, miközben mögöttes tartalmi változásokon, változásokon mennek keresztül.⁷ A *grácia* általános történetét tekintve tulajdonképpen e modell utolsó két típusába illeszthető bele: a fogalom mint jelölő ugyan mindvégig megmarad a *gratia*, *grazia*, *gracia*, *grace*, *grâce*, *Grazie* alakokban is, de kissé mindig módosuló jelentéstartományokban (sőt, Lord Shaftesbury *grácia*-fogalma például már ugyancsak nem igazán fogja ugyanazt jelenteni, mint korábban André Félibiené, vagy később Friedrich Schilleré), elnevezései ugyanakkor folyamatosan változnak, bővülnek is egyben (*sprezzatura*, *piacevolezza*, *donaire*, *despejo*, *charme*, *Anmut*). A képzetkörnek mindemellett – mindenek ellenére – rekonstruálható egyfajta eszmetörténeti állandósága.

A *grácia* fogalmának már az antik mitológiában (vö. a *kellem* és a *báj*, a *kegyesség* és a *nyájasság* Vénuszt kísérő három Gráciájával), a szépségelméletekben vagy a retorikában (vö. *kellem*, *báj*, *kecs*, *vonzerő*, 'kellemes, elbűvölő beszéd') is fontos szerepe van, az ókeresztény és skolasztikus teológia is használja (vö. *kegyesség*, *kedvezés*, *hála*, 'Isten *kegyelme*'). A 16. században jelentős applikálása történik különféle itáliai traktátusokban és illemtörvényekben antropológiai idealitáskonstrukcióként, művészetkritikai, morálfilozófiai és proto-esztétikai kategóriaként, a 17. században a spanyol udvari kultúrában, majd a francia „delikátság” nyelvében, a 18. század elején a brit ízlésfilozófiákban és a gentleman-eszmény újraértésének részeként, illetve a századközép német nyelvű területein különféle bölcséleti kontextusokban. A fogalom használat-történetének tehát a már említettek túl mitológiai, antropológiai, képzőművészeti relevanciái is vannak, amellett, hogy az ún. *gráciaköltészet* hagyománya például az antikvitástól kezdve egészen a 19. század elejéig szerves kontinuitású, illetve hogy számos beszédrendben – itáliai előz-

⁵ Reinhart KOSELLECK, *Elmúlt jövő: A történeti idők szemantikája*, ford. HIDAS Zoltán, SZABÓ Márton, Bp., Atlantisz, 2003, 135.

⁶ *Uo.*, 123.

⁷ Reinhart KOSELLECK, *Hinweise auf die temporalen Strukturen begriffsgeschichtlichen Wandels = Begriffsgeschichte, Diskursgeschichte, Metapherngeschichte*, Hrsg. Hans Erich BÖDEKER, Göttingen, Wallstein, 2002 (Göttinger Gespräche zur Geschichtswissenschaft, 14), 34.

mények után legjellemzőbben az ún. *csiszoltság* (*politeness*) brit diskurzusában – a fogalom egyenesen ösztársadalmi érvényű civilizáló erővé, pedagógiai, politikai jelentőségű terminussá válik egy időre.⁸

Magyarországon a szóalak jelenléte a 16. századtól detektálható határozottabban, kezdetben vallási, közjogi kontextusokban, udvariassági formulákban a kegy, hála, szívesség, kedvezés, kegyelem jelentésváltozataiban ('uralkodói kegy', 'ajánlom magamat kegyelmébe'), majd mindinkább átesztétizálódva, átpoetizálódva. A *grácia* a 18–19. század fordulóján aztán hazánkban is autonóm poétikai, esztétikai, sőt civilizációs kategóriává válik, leginkább a vonatkozó német fejlemények recepciójának hatására. Rummy közölt szövege éppen ennek a hazai kiteljesülésnek az egyik legfontosabb bizonyítéka. A fogalom jelentősége a 19. század folyamán fokozatosan veszít érvényéből, jelentéstere fokozatosan szűkül, azzal együtt, hogy még a 20. század elején is komolyabb diszkurzív szerepet kaphat egyes művészi szubkultúrákban.⁹ Vallási, társadalmi kontextusai mára a sztenderd nyelvhasználatból teljességgel kikoptak, míg esztétikai érdekeltségének (*graciotitás*) nyomai a 'bájos jelenség' vagy a 'kecses mozdulat' frazémákban őrződtek meg. A tulajdonképpeni alapszó manapság túlnyomórészt mitológiaiul értelmeződik.

A neohumanista populárfilozófus és esztéta Friedrich Bouterwek *Aesthetik* című két-kötetes munkája 1806–1807-ben jelenik meg Lipcsében, Bécsben és Prágában, 1815-ben és 1824–25-ben pedig Göttingenben adják ki újra. Ennek előzetes anyagából tanul göttingeni éve alatt (1800–1803) Rummy is, vaskos német nyelvű jegyzetet készítve és hagyva hátra tanára esztétikai előadásaiából.¹⁰ Az illető Rummy-textus előzményeinek az eddigiekben látottnál¹¹ jóval bővebb szövegbázisa erre a jegyzetanyagra épül. Ezzel, illetve az itt és most közzétett magyar változattal együtt a „gráciadolgozatnak” hat darab kézirat, minden jel szerint egyöntetűen autográf szövegváltozata lelhető fel.¹² Nem mindegyikük datált, így keletkezési sorrendjük – körültekintésre törekvő textológiai megfontolások révén bár, de mégis – hipotetikusan kialakított. A legkorábbi előszöveg a vaskos előadásjegyzeten túl, a szövegállapotot és az írásképet tekintve, minden bizonynyal a fennmaradt legrövidebb, szintén német nyelvű, évszám nélküli töredék, számos

⁸ Minderről bővebben: BODROGI Ferenc Máté, „... egyedül Artistának kívánok tekinteni”: Kazinczy Ferenc és a *csiszoltság*, PhD értekezés kézirat, Debrecen, DE BTK, 2010; UÓ, *A csiszoltság Kazinczyja*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, megjelenés előtt.

⁹ Jelentékenyebb szerepe van a fogalomnak például Anatole France magyarországi követőinél (vö. KÉMERI Sándor [BÖLÖNI Györgyné MÁRKUS Ottilia], *Anatole France sétái*, Bp., Dante, é. n. [1925]), vagy éppen Ady Endre szakpublicisztikáiban (vö. ADY Endre *Összes prózai művei: Újságcikkek, tanulmányok*, II, szerk. KOCZKÁS Sándor, Bp., Akadémiai Kiadó–Argumentum Kiadó, 1997).

¹⁰ RUMY Károly György, *Aesthetik: Bouterweck után*, Göttingen, 1801, OSZKK, Fol. Germ. 493. (KEPP, *i. m.*, 94; KÖRÖSY, *i. m.*, 114.)

¹¹ Vö. BALOGH Piroska, *Ars scientiae: Közéltések Schedius Lajos János tudományos pályájának dokumentumaihoz*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2007, 364; FRIED István, *A pest-budai németiség kultúrája a XIX. század elején*, FK, 1978, 219.

¹² Ezeket a rendszerezés és értelmezés igénye nélkül – az összes többi fellelhető Rummy-kézirattal együtt – katalógusszerűen számba veszi HILÓCZKI, *i. m.*, 107–123.

áthúzással és betoldással, jellemzően egy alakulóban lévő témakifejtés piszkozataként.¹³ A harmadik¹⁴ és negyedik¹⁵ kézirat egyaránt 1802-re datált, latin nyelvűek, tartalmilag némileg kibővülve gyakorlatilag megegyeznek az előző német változattal, illetve egymással. A negyedik már megkapja mottóját is – ugyanabban a hibás alakban, amelyben 1805-ben egy müncheni lap anonim gráciacikkében is szerepel (lásd 19. jegyzet) –, a széljegyzetek, javítások itt már elenyészőek, ugyanakkor még ez sem lezárt szöveg, a Kisfaludy-referencia környékén, csakúgy, mint az előző, ez is megszakad. Mindezzel együtt megkockáztatható, hogy ez utóbbi már közvetlen praetextusa egy olyan házi dolgozatnak, amelyet Romy be is nyújtott esztétikatanárának a Georgia Augusta Egyetemen. Az ötödik, német kéziratot¹⁶ – csakúgy, mint a hatodik, itt közzétett magyar nyelvűt – ugyancsak nem dátumozza Romy, de a címben már karlócai professzorként jelöli meg magát, tehát annak keletkezése 1816 (az igazgatótanári kinevezés teljesítésének megkezdése) és 1819 (a Pannoniában való publikáció) közé tehető, vagyis az előző változatokhoz képest több mint tíz év távolságra. A német nyelvű kései kézirat mindazonáltal egyértelműen az előzőek bővített folytatása, ugyanakkor gyakorlatilag egyezik a folyóiratban napvilágot látó változattal, illetve a magyar nyelvű kézirat fordítással is. Mind a német, mind a magyar variáns tisztázati példánynak tekinthető, sőt az utóbbi egyenesen kalligrafikus igényű, lényegében a legszebb darabja a kéziratcsokornak. Nagy kérdés, mi célból készülhetett ilyen gondossággal, pontossággal a fordítás (nyomatásban mindeztől nem jelent meg).

Bouterweket követi tehát Romy, aki könyv alakban is megjelenő esztétikája első kötetének *Von den Elementen des Schönen* című harmadik részében értekezik a gráciáról, *Von der Grazie* alcímmel.¹⁷ E munka első kiadása alapján dolgozik Romy az utolsó két szövegváltozatban, sokat idézve belőle, néhol kritikailag, néhol tankönyvként dialogizálva azzal. E kéziratok a 96. és 103. lapok közötti további Bouterwek-kijegyzésekkel folytatódnak még röviden (ez a rész egyben az egyetlen, amit a Pannonia szövegvariánsa nem tartalmaz). Romy Bouterwek megállapításait több ponton módosítja, saját képzőművészeti, irodalmi példákat is hozva, a szöveg didaktikus, szemléltető jellegét még inkább fölerősítve, ugyanakkor mindvégig hű marad mesteréhez: a vizsgált szövegváltozatok egyik lényegi jegye ugyanis éppen az, hogy az időközben megjelenő Bouterwekesztétika hivatkozásai ellenére sincs lényegi különbség a göttingeni évek alatt hallott és kivonatolt gondolatok, illetve a könyv alapján történő jegyzetelések – vagyis az 1802 és az 1817 körüli kéziratcsoportok szövegállapotai – között. Azok némileg gazdagodnak,

¹³ *Einige Bemerkungen über den Begriff der Grazie* = RUMY Károly György, *Dissertationes VI*, Göttingen-Schmöllnitz, 1801–1808, MTAKK, Ms 10.665, 99–101.

¹⁴ *Commentatio de Gratia*, 1802. december 5. = RUMY Károly György, *Dissertationes I*, 1801–1802, MTAKK, Ms 10.660, 94–97.

¹⁵ *Commentatio de Gratia*, 1802 = RUMY Károly György, *Dissertationes IV*, Igló–Debrecen–Késmárk, 1795–1807, MTAKK, Ms 10.663, 55–58.

¹⁶ *Aesthetische Abhandlung über den wahren Begriff der Grazie* = RUMY Károly György *Vegyes irományai...*, OSZKK, Quart. Hung. 780, 23–26.

¹⁷ Friedrich BOUTERWEK, *Aesthetik: Erster Theil*, zweite, in den Principien berichtigte und völlig umgearbeitete Ausgabe, Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht, 1815, 136–145.

koherensebbek, kompozicionálisabbak lesznek, a szöveg váz mindemellett már a legkorábbi piszkozatnál is azonosnak ítéltető.

A Bouterwekéhez hasonló rendszerező esztétikákban megjelenő *gráciatanok* egy ideig még jellemzőek maradnak,¹⁸ a későbbiekben azonban, a század második felétől az illető esztétikai kategória relevanciája – mint az a korábbiakban már szóba került – fokozatosan csökken. Rummy azonban a dolgozat lezárásaként jellemző módon még úgy contextualizálja e munkáját, hogy az a magyar és a német nyelvű publikumnak szánt ismeretközlő szerepén túl egy tervezett nagyobb szabású, magyar–német rendszerező esztétika megírásának fontos előtanulmánya is egyben.

Az alább közölt szöveg tehát az OSZKK Quart. Hung. 780. számú, *Rummy Károly György vegyes irományai...* című kéziratkötegből származik. Imént tárgyalt szövegváltozatait nem tűnik indokoltnak közzétenni, azok az illető lábjegyzetekben megadott jelzetek alapján jól hozzáférhetők. Amellett, hogy a kiválasztott autográf a legkevesebb textológiai beavatkozást igénylő tagja a kéziratcsaládnak, s a szövegvégi megjegyzések miatt informatívabb a folyóiratban megjelent variánsnál is, ráadásul magyar nyelvű és publikálatlan, ami kiváltképp indokolja az e változat melletti döntést. A kiadás forrásközlő igényű és betűhív, az ortográfiát, az ékezetést, a központosítást és a hivatkozásokat, jelöléseket egyaránt hűen megőrző. Rummy aláhúzásait kurziválás jelöli, a szögletes zárójelek közötti kurziváltak szövegkritikai megjegyzések. Az abbreviatúrákat megtartottam, kivéve a *vagy* kötőszó esetében, amelyet szögletes zárójelek között feloldottam. A szerző törlései soha nem hosszabbak egy-két szónál. A szövegkritikai lábjegyzetek a hivatkozott referenciák forrásának megadására, illetőleg az idézett szövegrészek magyar fordítására szorítkoznak.

Aesthetikai Előadás a' Gráziának valódi értelméről. – Doctor Rummy Károly György a' Karlovitzai Lyceum Directora, és a' Philosophiának Professora által. –

„*La grâce plus belle que la beauté même.*”¹⁹

A' gráziának értelme (görögül χάρις, frantz: la grace,) az Aesthetikusoknál, és a' mesterséghez értőknél még nagyon bizonytalan. – Majd az ingerrel (Reiz, venustas, la charme), majd a' kellemmel (Anmuth, suavitas, agrément), majd más módosításával (modification) a' szépnek tseréltetik ugyan fell, azomban még is a' Gráziát a' szép'

¹⁸ Pl. Franz FICKER, *Aesthetik, oder Lehre vom Schönen und der Kunst in ihrem ganzen Umfange*, Wien, 1830; Karl Christian Friedrich KRAUSE, Johann LEUTBECHER, *Karl Christian Friedrich Krause's Abriss der Aesthetik oder der Philosophie des Schönen und der schönen Kunst*, Göttingen, 1837; Clemens SIMON, *Allgemeine Aesthetik*, Wien, 1846.

¹⁹ „A báj szebb, mint a szépség maga.” Helyesen: *La grâce est plus belle que la beauté même*. Az idézet – ugyanebben a hibás alakban, szerzői megjelölés nélkül – mottóként szerepel egy, a szövegben később konkrétan is hivatkozott, *Die Grazie* című cikkben is, a müncheni Aurora: Eine Zeitschrift aus dem südlichen Deutschland elnevezésű folyóirat 1805. május 3-i, 52. számában (anonim szerző, 205–206).

bizonyos módosításának tekintik minnyáján, és az Aesthe[*betoldás*: ti]kának és szép mesterségeknél mezején a Grátzia nevét több tárgyak viselik. – Ugyan is gyakor a' rajzolatokban való jeles festéselegyítést a' Grátziának tulajdonítjuk, gyakor a' tiszteletré méltó őszöreg ábrázatját grátziával tellyesnek mondjuk. – A' Grátzia' vagy igazán magyarúl Kec' valódi értelmének megállapítására tehát meg fogom mindenek előtt a' grátziának értelmét minden más rokonos értelmektől különböztetni, azután a' Grátzia természetét közelebből vizsgálni, és végre annak kitételét (definition) előadni. –

A' Kec (grazia) fell nem tseréltethetik az ingerrel v[agy] az ingerlő, és magáhozvonzó szépséggel (charme); mit pedig a' Francziák többször tselekesznek, midőn gyakorta a' grátziát a' szépséggel közönségesen egyjelentésűnek veszik; melly hibába maga *Winkelmann* a' szépnék finom esmerője béesett. – A' Grátziát a' Kellemességgel sem lehet őszszezavarni, mert tsak az kellemetes, mi nekünk a' [*betoldás*: bennünk gerjesztett'] és kellemetes érzések miatt tetszik v[agy] ezekkel bennünket interesszál. De némelly tárgy kedves lehet nekünk, bátor grátziával nem bír; p: o: egy gyermek ábrázatja. –

Hogy a' Grátziának valódi megfogására eljuthassunk, az Aesthetikai formát, és kifejezést kell szem előtt tartani. – Erre nézve a' Göttingai elmés Aesthetikus *Bouterwek* egykori tiszteletré méltó Oktatóm szerint, a' Grátzia azon eleven ingere a' szépnék, melly által a' szépségnek formája a legbelsőbb és kedveskedőbb kifejezésben eltűnik és mintegy fellolvad*. [**Lapalji jegyzet*: Schönheit wird zur Grazie, wenn sich der zarteste reiz einer gefälligen bedenkamkeit der aestetischen Ausdrucks in den reiz der gefälligsten form verdient." – *Bouterweks Aesthetik I Theil* (Leipzig 1805) 96. – *A Pannonia publikált szövegváltozatában a helyes, 1806-os megjelenési dátum szerepel.*] Ezen kitétele ellen az én tiszteletré méltó Oktatómnak, melly a' Grátziának értelmét – mint nekem látszik – semmiképen kinem meríti, a' következendőket juttatom eszébe. – Nekem úgy tetszik, a' Grátziának magyarázásánál és ennek szoros megfogása' meghatározásánál nem annyira a' formára; mint inkább a' vonzó, ingerlő, belső, kedveskedő *kifejezésre* kell tekintettel lenni; – mivel a' Grátziának minden kétségen kívül ott is vagyon helye hol semmi szép forma nintsen, és bátor a' Grátziának megfogatja az Aesthetikusoknál, Mesterségmíveseknél és tsúfítóknál még nagyon bizonytalan is; azomban még is azon tárgyaknál, mellyeknek grátziát tulajdonítunk, a' kifejezésre (Ausdruck) különös figyelem fordítatik – a' Grátziának ott is vagyon helye hol a' szép formának éppen semmi nyoma nintsen, p: o: az emberi ábrázatokban. – Egy leány, kinek szép ábrázatját a' himlő egészen elrútította bírhat mind a' mellyet is grátziával; mert a' tekintetnek-belső, és gyönyörködtető kifejezése bennünket interesszálhat, ingerelhet és örvendeztethet. – Megengedi ugyan *Bouterwek*, hogy a' Grátzia az emberi ábrázatokban meglehet, ha távól vagyon is a' szépség; de – úgymond – itten az erkölcsi szépség tündöklök elő. – De azt tészem ellenébe: az erkölcsi szépség semmi szépsége a formának az érintett esetben, tehát a' Grátzia csupán a' kedvszerző kifejezésből származik; és így az általam felhozott példa, *Bouterwek*nek a' Grátziáról adott kitételével ellenkezik, mivel a' szerint a' grátziára az örvendeztető kifejezésen kívül szép forma is kívántatik. E kitétel (definition) következésében felettébb sok személlyeknek (und zwar Männern, comme il faut, im wahren Sinne des Worts) meg kellene tagadni a' Grátziát, kik – t: i: – nem szép ábrázata-

tuak, bátor a legbelsőbb és kedveskedőbb kifejezéssel bírnak is: – Ellenben hibázik gyakran a' fejérszemélyeknél (jóllehet többnyire ékes képalkattal bírnak és e' szempontból Κατ' ἐξοχήν (per eminentiam) szép nemnek neveztetnek) a' kellemes kifejezés; és tsak egy testi kívánságokkal tellyes embertől v[agy] egy hízelkedő nyalkától (petit-maitre) tulajdoníttatik nékik ezen esetben a' Grácia. – Éppen e' miatt a' szép gyermekek' arcvonásaiból, – ha szinte a' lehetőségig kedveskedők is – és mozgásaiból ritkán szállít meg bennünket a' Grácia, mert közönségessen az érzeteknek és finom gondolkodásnak kellemes kifejezése náluk hibázik. – Maga Bouterwek azt állítja Aesthetikájának p₁₀ R: a' 98dik l: „Az ritkán Grácia mi a' szép gyermek ábrázat-vonásiból beszéll, mert ezen vonásokban, ha legkedvesebbek és kifejezéssel tellyesebbek is, nints meg közönségessen a' helyes gondolkodás; melly, felényire elrejtett, tsak a' megjelentésben esmerhető és éppen ez által annyira interesszálóbb játéka az érzeményeknek, és a' mellett az okosságra való finom figyelmezést előre felteszi, mellyben pedig a' gyermek még nagyon kevéssé gyakorlott. A' szép gyermekeknek mozdulattyaikban még kevéssé lakik a' grácia.” Majd nem minden esetekben, hol valamelly tárgynak gráciát tulajdoníttunk a' kifejezésre különösen figyelmeztetik. – Egy festet kép szép lehet, de ha semmi kellemetes kifejezéssel nem ékeskedik, az Aesthetikához értő soha sem fog néki Gráciát tulajdonítani. A' claire-obscure, vagy is öszhangu (harmonisch) festékelegyítés a' kellemes kifejezés miatt [törlés] kecsgetető (gratiös) lehet; ha szinte a' szép formát nem vesszük is figyelembe, így a' zseniális Raphael' rajzolatján előforduló mozgások különösen a' kifejezésre nézvést bírnak gráciával. Egy bizonyos helyheztetése v[agy] mozdulása a' Karnak (Arms) v[agy] lábna a' [törlés] néző tántzban (Ballet) nékünk valójában Gráciának tetszetik, jóllehet a' szép ábrázatot nem látjuk is. – Erre nézve a' Raphael Madonnájában leljük mi minden bizonnyal a' leg magassabb gráciát, mert mi abban a' legkellemetesebb kifejezést, a' leg tisztább ártatlanságot, a' leg szívesebb erkölcsiséget, és a legbelsőbb anyaiszeretetet találjuk fell. – Éppen ezt lehet állítani a' mennyei Anyának ölében helyheztetett [törlés] Gyermekek [törlés] Krisztusnak pillantásiban, mozdulásiban felltűnő kifejezésről [törlés] a' Correggiótól készített ábrázolaton. – Maga Bouterwek igen helyessen mondja erről a' következőket a' 99 l. „Itt a' gyermeki pillantásokból, ábrázatból, mozdulásokból a' szépnél valami magassabb és felségesebb beszéll. – Az egy Istenigyermekek az ő világos és kevéssé komoly szeméből kinéz a' gondolkodásba merült lélek. – Jobb kezetskéjével, egésszen gyermeki módra, fogja édes Anyának nyugvó kezét. – De a' ball, történetből fellvagyon emelve és mutatóujja egy kevéssé meghajtva nyugszik gyenge ajakán, mellynek az Isteniségét egykor ki kell hirdetni. – Fejetskéje gondolkodó helyheztetben vagon, de tsak tsekélyre lefügve. – Egy hasonló de [törlés] asszonyi eszmélkedésben tsendessen merülve, leüti a' szép Anya nagy semeit; – a' Gyermekeknek játszadózó lábatskái az egészszel szépen öszveillenek; – az egész szerzemény általlyában a' maga nemében gyönyörű, természetes és lélekkel tellyes és a' belső érzékenny kifejezése az egésznek, az ingerlő megvilágítás miatt elveszti magát egy hasonló [betoldás: érzékenny] öszhangjában (harmonie) minden felosztásoknak. – Ez lehet valódi példája annak, mi valóságos Gráciának neveztetik v[agy] nevezni kellene.” – Hogy a' gyászos gráciának sokkal többet a' kifejezésre mint a' szép formára szükség

tekinteni önként következik. – Egy síránkozó ártatlanság minden kétségen kívül első tekintettel tsupánn a’ kifejezés miatt Gráziával tellyesnek fog nekünk tetszeni. – Így foglal-el bennünket a’ szerencsétlen síránkozó Niobe’ gráziája egyedül a’ kifejezés által; a’ fájdalom csak a’ kellemes kifejezés által adathatik ékessen elő, mint azt a’ Niobe és Laokoon’ oszlopain tapasztalni lehet. – *Tibullnak* gyászdallai bizonyára a’ kifejezés miatt leg jobban kecsegtetők (gratiös), és ha a’ gyengédedenézző Heyne az én elfelejtetetlen oktatom [törlés] Tibúll felett való vizsgálódásában (commentar) [törlés] belső szerelempanaszához egy betegeskedő leánynak (Tibull: Lib IV Cap. XI)

„Est ne tibi Cerinthe, tuæ cura puellæ
Dum mea nunc vexat corpora fessa calor?
Ah ego non aliter tristes evincere morbos
Optarim, quam te si quoque uelle putem.
Nam mihi, quid prosit, morbos euincere; ubi tu
Nostra potes lento pectore ferre mala?”²⁰

[törlés] mellékeli [törlés]

„Bene placideque quiescas!
Terraque securæ sit super ossa levis!”²¹

úgy ötet bizonyosan távol sem annyira a’ szép forma, mint sem a’ belső, érzékeny és kellemes kifejezés ragadta oda. – Én leg alább megvallom, hogy midőn 1800ban Bécsben az úgynevezett *Müller’* mútárában (Kunstkabinet) elsőben is *Niobe’* gyipsznyomatvannya szemembe tűnik; az [törlés] engemet egyedül a’ fájdalomnak legbelsőbb és kellemetesebb kifejezése miatt kecsegtetett. A’ Vatikani Apollo is az ő kellemetes kifejezése miatt látszott nekem kecsegtetőnek, ha szinte az ő szép formájától elvontam is magamat. – Ezen emlékeztetések, és a’ fellehordott példák, mellyek számát könnyen megszoríthatnám volna, nekem úgy tetszik, elegendőképen bebizonyítják, hogy a’ gráziánál sokkal többet a’ belső és kellemes kifejezésre, mint sem a’ forma szépségére kell tekinteni; és hogy a’ Gráziának ott is helye vagon hol az utolsó nintsen meg, nem pedig megfordítva. Bouterwek maga is hajlandó az én állítmányomra, mivel a’ 100 l: ezt mondja: „Hol a’ kifejezés eltűnik; ott nem talál a’ grázia honnyot.”

Ezekre nézve úgy hiszem, hogy a’ gráziát a leg meghatározottabb és kimerítőbb módon így lehetne kitenni: – A’ Grázia [törlés] amaz finom módosítása (modification) a’ szépségnek, hol leg alább a’ formának szépsége a’ leg belsőbb és kellemetesebb kifejezéssel

²⁰ „Cerinthus, mondd, kedvesedért aggódsz, ahogy illik, / most, amikor bágyadt testem emészti a láz? / Nem kívánom a csúnya betegséget leteperni, / csak ha tudom rólad, hogy te is ezt akarod! / Mit használna nekem leteperni a kórt, ha te közben / békésen néznéd, hogy gyötör engem a kín?” (Tibullus, eleg. IV, 11. KERÉNYI Grácia ford.)

²¹ „[S míg továbballag a sírtól, mormog:] »Béke porodra! / Alvó csontod a föld terhe ne nyomja nagyon!«” (Tibullus, eleg. II, 4. HORVÁTH István Károly ford.)

ősze vagyon kapcsolva, v[agy] hol a' kellemes, és kedvszerző kifejezés annyira uralkodó és magához édesgető, hogy az ember abban a' szépség formáját nem ohajtja, hanem annak héjával örömet elvagon, hol azomban ez a' kedves, kellemes, örvendeztető kifejezés által kipótolatik.

A' fennt említett okokból az Aurora becses idő-írás 1805diki 52dik szban előforduló imez állítást, „a' Gráziának mivólta (wesen) a' belső erkölcsi [törlés] érzés' szabad öszhangú játékában, és a' virágzó életkor külső kellemetes formájában gyökerezik”²² sem hagyhatom helybe; mert ebből nyilván következik, hogy a' külsőképen gyönyörű forma gyakor bírhat gráziával, p: o: Voltair' Pucelle d' Orleans és Girecour bújja énekeiben; bátor a' belső erkölcsi érzemény ezeknek olvasásától el rettent.

A' kecsgetető (gratiös) tárgyak' kifejezésében mindig vagyon valami tetszetősség; honnan a' Grázia a' tárgyakba valami szeretetreméltót tsepegtet, v[agy] törekedik a' tetszetős tárgyakkal szorossan egyesülni. –

Lehet pedig háromféle gráziát megkülömböztetni t: i: vidámot, komolyt, és gyászost; [törlés]: – a vidám gyermekes, ártatlan, elmés, tréfás lehet. – Így a' vidám Grázia öszve vagyon kötve a' szüzességi ártatlansággal a' mediczichi Venusban. – [törlés, betoldás: Ezt] gyermekesnek, tréfásnak találjuk *Anakreon* verseiben; *Ariot'* verskölteményében pedig egyesülve a' tsintalansággal és tréfával, és több Frantzia Költőknél, p: o: *Voltairnek* több leveleiben; öszszakptsolva az ártatlanság ingerével *Gesner' Idylléjében*; gyermekeskedőnek, elmésnek enyelgőnek *Wieland* költeményében „die Grazie und in seinem Meisterstück Musarion oder Philosophie der Grazien”.

A' komoly gráziának dicsőségét magoknak tulajdoníthatják a' görög Philosophusok. Ez uralkodik p: o: Plato' elragadó beszélgetéseiben (Dialogen). Ezt lehet tapasztalni majd minden rajzolatyaiban Raphaelnek és a' római oskolának, melly magát az ő szabásai szerint tökéletesítette. A' Római Költők között mindenek előtt Horátz bír komoly Gráziával: látjuk az ő költeményeiben az udvariságot; elesmérjük őket – egy derék világembernek, ki sem nem gyermekeskedik, sem a' pedántságba nem esik. –

A' gyászos Grázia mutatja magát Niobe' képseregében, hol a' fájdalom a' gráziával egyesülve vagyon. – A' deák Költők közül ezt senki nem bírja ebben a' mértékben, mint *Tibull*, *Terentz* kevesebbé; az olaszok között *Petrarca*, az Angolok között *Shakespeare* p: o: az ő *Mirandájában*, a Németek között *Hölty*; a' Magyarok között pedig *Kisfaludy*, az ő *Himfyjében*. – Azomban szomorú (tragische) grázia nintsen mert a' szomorújátékban (Tragoedie) az indulatoskodás uralkodik. –

De kérdezi egy valaki: a' gráziának mellyik mestersége a' leg hatalmasabb? Felelet: melly a' leg meghatározottabb formát, a' leg természetesebb kifejezéssel öszvekötni tudja, mellyet leg helyessebben végbe vihet a' festés és plastika. – a' mesterségek, mellyek a' kifejezésre kevéssé v[agy] éppen semmit sem alkalmasok, semmi gráziával nem dicsekedhetnek, illeny p: o: az építőmesterség. –

A' költésben (Poesie) igenis vagyon helye a' Gráziának, de tsak bizonytalan. – Ellehet mondani, hogy a' Költők a' gráziának kifejezésében ritkán szerencséssek. – A' leg

²² Fordítás a már hivatkozott német Aurora folyóirat *Die Grazie* című cikkéből (206).

magassabb inger a' szépnek érzetében némelly érzeményekkel éppen nem engedi magát egyesíteni. – Ugyan ezért az indulatoskodás' zenebonájában, és a pusztítás' előadásában (mint p: o: előfordúl Klopstock Messiássában) a' Grátziának semmi helye nintsen. –

Ha a' Grátzia az ártatlansággal és erköltsiséggel öszveölelkezik, akkor eléri leg magassabb lépcsőjét, és éppen ezen eset vagon Raphael Madonnáján Dresdában. –

A' Grátziához való felemelkedés a' mesterségben és társaságos életben egy különös nevelést előre feltesz. – A' Görögöknél minden [törlés] a' grátziát tárgyazta p: o: az ő innepeikben. – Helyessen mondja Bouterwek a' görög kecsről (Grazie) a' 100: l: „a' görög grátzia különösen kimutatja magát az érzékinek és erköltsinek egy tulajdon öszszeolvadása által.” – Az erkölcsi Grátzia a' Kereszténység által egy haladó erőt nyertt, az olasz festők' teremő fantaziáikban, mihelyt vallásbéli tárgyakhöz nyúltak. – Görög országban [betoldás: a' grátzia] a' társasági életben, kiváltképen pedig az innepi vígságokban [törlés] régiebbnek látszik lenni, mint a' mesterségekben. –

Leg elébb azon három Isten-Asszonyokat, v[agy] Isten-szolgálókat, kik Charitin (Charitinnen) név alatt tiszteltettek; a' társszeretés' Isten-Asszonnyainak tartják. – és erre nézve magok az Istenek sem tarthattak innepet, Pindar' éneke szerint, a' Grátziák nélkül. – Idővel a' mesterségben való grátzia is mindég magossabb tekintetet nyert volt a' Görögök között; a' görög mesterség azon időszakaszát, melyet Winkelmann a' szép előadás idejének nevez, tulajdonképen a' grátzia előadása időszakának kellene mondan. – Ezen előadásban a' görög mesterségművesek kiváltképen iparkodtak a' Venus' szerelem-isteneinek képzeteiket (Ideen) helyessen ki ábrázolni; mely által az érzéki görög Grátzia az erköltsin fellül múló erőt nyertt. – Azombann magának az erköltsi Grátziának kell mindenkor az érzékit (Sinnliche) megnesemesíteni p: o: a' képzetek' és megfogatok' előadásaikban, melyek közöttünk kiváltképen a' mediczishi Venus oszlopa által lettek esméretessé. – Egyéb aránt az mindég a' Természetnek grátziája volt, mely a' Görögök előtt lebegett, mert ők a' mesterség grátziáját képzettyeik és megfogattyaik szerint kívánták kielégíteni. A napkeletieknél semmi Grátzia nintsen, mert nékik nagyon heves érzéseik vagynak, és mivel ezeknél a' Grátzia tsak szempillantásig tarthat. Az éjtszaki ízlés is felettebb szükölködik a' grátziából. – Ellenben Olaszországban kívánt menedékhelyet találtt a' Grátzia, és azért általlyában az olasz szint olly ritkán; mint a' régi Görög tserélifell a' Grátziát a' szépséggel; és Aesthetikai elragadtatásában ugyan azon körülmények alatt nem kiáltja „che bellezza!” és „che grazia!”. A' Spanyolok igen kapkodnak a' képzelősködő (Phantastischen) után. – A' Francziák nagyobb részről a' Grátziát elokoskodták, leg alább az nálok leg többnyire tsak kimesterkélt. – Az Angolok között Schakespeare's Dramájiban talál az ember komoly és gyászos (elegische) grátziát. – A' Magyar Költők között a' Charitinnak kiváltképen való kedvesseik Kazinczy és Virág. –

[A német nyelvű publikáció nem tartalmazza a következőket, egészen a csillaggal jelelt részig.]

A' Grátziának értelme felett való vizsgálódásim tellyesítése, és öszvebékélttetése kedvéért a' már fennit érintett helyeken kívül közlöm Bouterwek' az én tiszteletre méltó oktatónnak következő tekinteteit. –

A' 96: I: „Ki a' Gráziát kitenni (definieren) szándékozik, vigyázzon, ne hogy a' Theoria kedvéért az ellen hibát kövessen el, mit kitenni akar. – Mert a' kifejezésnek, és a' természetben, és mesterségben lévő formának kellemes ingere egy bizonyos meghatározatlanságot foglal magában, melyet tekintetesen soha sem lehet kimagyarázni, mivel a' tulajdonképpenvaló, a' Gráziában [*beszúrás*: általlyában] tsak éreztethetik. – Azomban a' Theoriának mindenkor meg kell tenni a' magáét, hogy a' kifejezésnek értelmét 's minőségét, melyet ez v[agy] amaz az érzemény jelent, megtudhassa. –

A' 97: I: a' szóperlekedés eltávoztatásáért, melly itten, még egyszer az ő bizonytalan egyértelműségével bennünket megterhell, légyen kinek kinek szabad en mesterszavaival szokása szerént élni. – Ki pedig, mit mi Gráziának nevezünk örömebb kellemnek, v[agy] kegyességnek, v[agy] mi több nyájasságnak barátságának v[agy] tellyes kénye szerént még más valaminek nevezni akarja; az engedje meg viszont, ha mi a' valódi grázia felltalálója kedvéért ezen bizonytalan szavakkal éppen azt kívánnyuk kijelenteni, mit a' Görög Charisnak nevezett, és a mi egyedül ide tartozandó.” –

A 98: I: „Nem az Aesthetikai kifejezésnek ingere egyedül görög Charis; [*törlés*] egyébaránt [*törlés*] mindég az a' leg kedvesebb és kellemetesebb inger a maga nemében. – Az ritkán Grázia, mi a' szép gyermek ábrázatvonásaiból beszéll.” –

A 100: I: Az ékes forma, mellyben az Aesthetikai kifejezésnek mintegy elkell tünni nem mindég formája [*törlés*] a' színrajzolatoknak, hanem tsak [*betoldás*: általlyában] a' szemre nézve lehet formának nevezni. – Az Aesthetikai képestvalóságban minden öszhang több v[agy] kevesebb Gráziát vehet fell. –

Vagyon tehát Grázia szintúgy a' Muzsikára, mint a' festésre nézve. Vagyon költő Grázia is, melly tsak a' belső tapasztalat által érezhető. – Az erköltsi grázia másképpen munkálódik, mint az érzéki, és még is aesthetikai elementomaikban mind ketten egyesülnek. – Lelketlen Grázia azomban [*betoldás*: nintsen]. – Hol a' kifejezés eltűnik, ott a' Grázia lakhelyet nem lell. –

A' 102: I: A' Grázia közönségessen igen megegyez a' komolysággal és méltósággal; de meg a' leg merészebb tsintalansággal és buja tréfával is. – A' plátói (platonische) gráziának – bátor didaktikai vala –, még is Plátói Metaphysikájában magát az erköltsihez és Istenihez kellett társalni. – De még a' fellfúvalkodott Aristophanes is tellyes jussal nevezetik „a' Gráziák erköltstelen kedvességének”. Azon énekekből, mellyek ezen cím alatt Anakreon Költeményei esmértesek, megtanúlhatja az ember [*betoldás*: egy más oldalról is] a' Görögök tréfálódó gráziáját. – A' görög plastikai mesterség maradványi között egy remekműve [*betoldás*: a' gyászos gráziának] Niobe képserege. – Az igező-költők között Plutárk érdemes a' Gráziának legelső dicséretére. – Azomban némelly újabb költők is, kik még a' Gráziák kedveseiknek nem magasztaltatnak, meg lepnek néha bennünket a' leg magassabb Grázia által. – Jusson itt eszünkbe Schakespeare' Mirandája. –

A' 103: I: „A' gráziának a' szépséggel való feltseréltetését általlyában a' más eltévelyedések között; a' Gráziával nem bíró mesterművek' (Kunstwerke) helytelen megítélése is okozta. – Ide tartoznak magok a' jobb, és egyébbbaránt leg derékebb Képei a' Német-allföldi oskolának. – A' ditső Angelo Mihál is a' gráziát tsak mellékes dolognak

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények
2033. CZX. évfolyam 80szám

tartotta. – De illy helytelenül ítéli meg az ember a' mestermíveket, ha a' Gráziát az Aesthetikai tekéltesség egyedül való jegyének véli; illy kevesse tudja az [törlés] ízlés, melly a' Gráziát elesméri, a' jót nevezni." *

* Ebbéli elmélkedésem, a' Gráziának valódi értelme felett, egyfelől azon hasonló aesthetikai előadásoknak, mellyeket ezen időírásban közölni szándékom vagyon, próbagyanánt, másrésről pedig egy általam kiadandó Magyar és Német Aesthetikának, előkóstolásúl fog szolgálni. –